

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ – ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Cesare Beccaria

ΠΕΡΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΩΝ

Μετάφραση, Προλεγόμενα, Σημειώσεις
και Ευρετήριο, **Άδαμαντίου ΚΟΡΑΗ**
Εισαγωγικό Σημείωμα, **Νέστορα Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ**

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ – Χάρης Καρατζάς
Μαυρομιχάλη 51 10680 – Τηλ. 3600968

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Για την ελληνική επανέκδοση του έργου του C. Beccaria
«Περί Αδικημάτων και Ποινών» σε μετάφραση Κοραή.

του Νέστορα Ε. Κουράκη

Αναπλ. Καθηγήτη Εγκληματολογίας
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Είναι πραγματικά άξιο απορίας, πώς ένα έργο τόσο σημαντικό για την ποινική και τη φιλοσοφική βιβλιογραφία του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όπως το «Περί αδικημάτων και ποινών» του Μπεκκαρία, δεν έγινε αντικείμενο επανέκδοσης ή σοθαρού σχολιασμού στη χώρα μας μετά το 1843, όταν είδε το φως για τελευταία φορά (σε μετατύπωση) η εδώ παρουσιαζόμενη μετάφραση του 1823. Και η απορία γίνεται εντονότερη εάν λάθει κανείς υπόψη του ότι η απόδοση αυτή στη γλώσσα μας έγινε από κορυφαίο Έλληνα διανοούμενο και κύριο φορέα του Διαφωτισμού στην Ελλάδα, τον Αδαμάντιο Κοραή, που εμπλούτισε μάλιστα τη μετάφραση με πολύτιμα προλεγόμενα και σχόλια.

Η επανέκδοση λοιπόν που γίνεται σήμερα στο κλασικό αυτό έργο καλύπτει όχι απλώς μιαν έλλειψη στον χώρο των βιβλιοφίλων, αλλά προπάντων μια ευρύτερη αγάγκη της χώρας μας ν' αντλήσει από τις πηγές του Διαφωτισμού, όπως τον μετουσίωσαν ο Μπεκκαρία και ο Κοραής, την έμπνευση για ποινική νομοθεσία περισ-

σότερο μετριοπαθή, φιλελεύθερη, ορθολογική και ανθρωπιστική.

Η παρουσίαση, εδώ, του έργου του Μπεκκαρία «Περί αδικημάτων και ποινών» γίνεται από τρεις πλευρές, που βοηθούν στην καλύτερη κατανόησή του: Πρώτον, επιχειρείται μια σύντομη εξιστόρηση της ζωής του Μπεκκαρία και των συνθηκών ή επιδράσεων, κάτω από τις οποίες γράφτηκε το έργο του. Δεύτερον, αναλύονται τα κύρια σημεία του έργου αυτού. Και τέλος γίνεται μια εκτίμηση της σημασίας και επίδρασης που είχε το έργο του Μπεκκαρία στους μεταγενεστέρους του και στη σύγχρονη θεωρία του ποινικού δικαίου.

(a) Η ζωή του Μπεκκαρία

Ο Καίσαρ Μπεκκαρία (*Cesare Beccaria*) γεννήθηκε την 15-3-1738 στο Μιλάνο, όπου και πέθανε την 18-11-1794. Γόνος αριστοκρατικής οικογένειας (ο ίδιος έφερε τον τίτλο του μαρκησίου), παρακολούθησε εγκύκλιες σπουδές στο Ιησουϊτικό Κολλέγιο της Πάρμας και αργότερα σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Πάθια, από όπου και αποφοίτησε το 1758. Τα χρόνια της παιδικής και εφηβικής του ηλικίας σπουδάζονται από μια ανατροφή καταπιεστική και, όπως την ονομάζει ο ίδιος (σε γράμμα του στον Μορελλέ, την 26-1-1766), «φανατική». Η ανατροφή αυτή ενδέχεται, κατά τους βιογράφους του, να συνέβαλε στη δημιουργία κλειστού και επαναστατικού χαρακτήρα, καθώς και στη στροφή των ενδιαφερόντων του προς τη φιλοσοφία. Επιστρέφοντας έτσι, μετά το τέλος των σπουδών του, στο Μιλάνο, καταπίνεται με τη μελέτη φιλοσόφων του Διαφωτισμού, που είχαν μετέπειτα επίδραση στη Γαλλική Επανάσταση (Μοντεσκιέ, Ελβέτιος, Ντιντερό, ντ' Αλαμπέρ και πρόπαντων Ρουσσώ). Συνάμα αρχίζει να συναναστρέφεται δύο μορφωμένους αδελφούς, τους Πέτρο και Αλέξανδρο Βέρρι, και να μετέχει στις συζητήσεις που γίνονταν

στον κύκλο τους για φιλολογικά και κοινωνικά ζητήματα της εποχής τους.

Μέσα στο πνευματικό αυτό κλίμα ο Μπεκκαρία δημοσιεύει μια πρώτη εργασία το 1762 γύρω από τη «νομισματική αταξία» της πολιτείας του Μιλάνου, που την εποχή εκείνη ήταν δουκάτο. (*Dei disordini e dei rimedi delle monete nello stato di Milano nel 1762*). Στη συνέχεια, και πιθανώς κάτω από την εντύπωση που του δημιούργησε ένας ειρωνικός «πανηγυρικός λόγος» του Πέτρου Βέρρι σχετικά με τον παραδοσιακό τρόπο απονομής της δικαιοσύνης (1762), συντάσσει κατά την περίοδο Μαρτίου 1763 – Ιανουαρίου 1764 το έργο που τον έκανε διάσημο και που αποτελεί το αντικείμενο της εδώ παρουσίασης, δηλ. το σύντομο δοκίμιο του «Περί αδικημάτων και ποινών» (*Dei delitti e delle pene*). Η δημοσίευση του έργου γίνεται στο Λιβόρνο τον Ιούλιο 1764 και μάλιστα ανώνυμα, λόγω των αντιδράσεων που υπήρχε κίνδυνος να προκαλέσει το επαναστατικό του περιεχόμενο. Την εποχή εκείνη ο Μπεκκαρία είναι μόλις 26 ετών. Ο ιερός ενθουσιασμός και η πειστικότητα των επιχειρημάτων με τα οποία ο νεαρός συγγραφέας υποβάλλει σε συστηματικό κριτικό άλεγχο το ποινικό σύστημα της εποχής του, καθώς και οι επίκαιρες, συγκεκριμένες λύσεις που προτείνει για τη θεραπεία της κατάστασης, δημιουργούν για το βιβλίο αυτό τις προϋποθέσεις μιας εκπληκτικής επιτυχίας. Σχεδόν αμέσως ακολουθεί δεύτερη έκδοση και ένα χρόνο αργότερα μια τρίτη. Στη Γαλλία μεταφράζεται το 1766 από τον Αθβά Μορελλέ (με μεταβολές στην κατάταξη της ύλης, που ακολουθεί και η εδώ παρουσιαζόμενη μετάφραση του Αδ. Κοραή). Και πάλι η απήχηση είναι μεγάλη: μέσα σε έξι μήνες πραγματοποιούνται επτά εκδόσεις. Το έργο μεταφράζεται συνολικά σε 22 γλώσσες, ανάμεσα στις οποίες και στην ελληνική από τον Αδαμάντιο Κοραή (α' έκδοση: Παρίσι 1802, με τίτλο «Περί αμαρτημάτων και ποινών πολιτικώς θεωρουμένων»· β' έκδοση: Παρίσι 1823, με

τίτλο «Περί αδικημάτων και ποινών» μετατύπωση με τον ίδιο τίτλο: Αθήναι 1843). Βαθειά είναι η επίδραση που ασκεί το έργο και στον αγγλοσαξωνικό χώρο (αγγλική μετάφραση: 1767) και μάλιστα σε νομικούς με εκ διαιμέτρου αντίθετες αντιλήψεις, όπως ο Μπένθαμ και ο Μπλάκστοουν. Επίσης στη Γαλλία διάσημα πνεύματα της εποχής, όπως ο Ντιντερό (που τα σχόλιά του περιλαμβάνει η εδώ παρουσιαζόμενη μετάφραση) και ο Βολταίρος, σχολιάζουν επιδοκιμαστικά το βιβλίο, ενώ το ενδιαφέρον κορυφώνεται με επίσκεψη του Μπεκκαρία στο Παρίσι το φθινόπωρο του 1766, έπειτα από πρόσκληση των Εγκυκλοπαιδιστών και άλλων γάλλων φιλοσόφων του Διαφωτισμού. Η επίσκεψη όμως αυτή προσκρούει σε προβλήματα και διακόπτεται πρόωρα. Το ενδιαφέρον του Μπεκκαρία αρχίζει τότε βαθμιαία να επικεντρώνεται σε άλλα πεδία έρευνας, όπως η ιστορία της πολιτιστικής εξέλιξης του ανθρώπου και τα δημόσια οικονομικά. Καρπός αυτών των ενασχολήσεων είναι μια εργασία του με τίτλο «Έρευνες γύρω από τη φύση του ύφους» (*Ricerche intorno alla natura dello stile*, Milano 1770), και τα «Στοιχεία Δημόσιας Οικονομίας» (*Elementi di economia pubblica*), μια καταγραφή των πανεπιστημιακών του παραδόσεων ως καθηγητή στις Ανακτορικές Σχολές του Μιλάνου επί μια διετία (1769-1771). Το τελευταίο αυτό έργο εκδόθηκε μεταθανάτια, το 1804, από τον Π. Κουστόντι. Από το 1771 και έως τον θάνατό του το 1794, σε ηλικία 56 ετών, ο Μπεκκαρία θ' αφιερωθεί αποκλειστικά στη δημοσιούπαλληλία και θα καταλάβει δημόσιες θέσεις με αρμοδιότητα σε επισιτιστικά και νομισματικά θέματα.

6) Το δοκίμιο «Περί αδικημάτων και ποινών»

Η μελέτη του Μπεκκαρία «Περί αδικημάτων και ποινών» είναι σημαντική όχι τόσο για την πρωτοτυπία των ιδεών της (που προϋπήρχαν ήδη διάχυτες στους έπανα-

στατικούς κύκλους της εποχής), όσο κυρίως για την επιτυχημένη – μοναδική στο είδος της – συστηματοποίηση και συγκεκριμένοποίηση των ιδεών αυτών του Διαφωτισμού στον χώρο του Ποινικού δικαίου. Διακρίνονται έτσι έμμεσες επιδράσεις από τον ευδαιμονισμό του Ελβετίου, του οποίου μάλιστα το αίτημα για μεγιστοποίηση της ευδαιμονίας και κατανομή της σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους διατυπώνεται και στην εισαγωγή του παρόντος έργου. Επίσης αισθητή είναι η απήχηση στον Μπεκκαρία των ιδεών περί ισότητας και περί κοινωνικού συμβολαίου του Roussow, καθώς και των αντιλήψεων του Μοντεσκιέ για διαχωρισμό των εξουσιών και περιστολή των κρατικών αυθαιρεσιών. Υπάρχουν όμως και άλλες, περισσότερο συγκεκριμένες και άμεσες επιδράσεις, προπάντων από ιδέες του Μοντεσκιέ στο έργο του «Περί του πνεύματος των νόμων» (βλ. π.χ. τα θιβλία VI, XI, XII και XXIX του έργου αυτού), γεγονός που αναγνωρίζει και ο ίδιος ο Μπεκκαρία στην εισαγωγή του. Παρά την κατ' αρχήν έλλειψη πρωτοτυπίας σε ιδέες, το έργο του Μπεκκαρία σημείωσε ωστόσο, όπως αναφέρθηκε, σημαντική επιτυχία ήδη με την πρώτη του έκδοση, τούτο δε, μπορεί ν' αποδοθεί σε τρεις κυρίως παράγοντες: Πρώτον, στο αντικείμενό του, δηλ. την εξέταση των προβλημάτων της ποινικής δικαιοσύνης, που έως τότε περιθωριακά μόνον απασχολούσαν τους εκπρόσωπους του Διαφωτισμού. Δεύτερον, στη μορφή και στο ύφος του έργου, δηλ. στην απλότητα, τη λογική δύναμη και το πάθος, από το οποίο διαπνέονται τα επιχειρήματα του Μπεκκαρία για ανάληψη δράσης και πραγματοποίηση των αναγκαίων ποινικών μεταρρυθμίσεων της εποχής του. Και τρίτον, στον χρόνο εμφάνισης του έργου και την μέσω αυτού έκφραση των σχετικών αιτημάτων της εποχής του στον ευαίσθητο χώρο της Δικαιοσύνης – αιτημάτων που κερδίζουν έδαφος στη νομοθετική και δικαστηριακή πρακτική ήδη και πριν από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789.

Η κατάσταση καταπίεσης και αυθαιρεσίας στον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης, εναντίον της οποίας εξεγέρθηκε με σθένος ο Μπεκκαρία, περιγράφεται εύγλωττα και παραστατικά από τον ίδιο (XL/XVII· εφεξής ο πρώτος αριθμός παραγράφου θ' αναφέρεται στην εδώ παρουσιαζόμενη έκδοση Μορελλέ-Κοραή και η δεύτερη στις πρώτες εκδόσεις του ιταλικού πρωτοτύπου).

Ποια μέτρα προτείνει, όμως, ο Μπεκκαρία για την αντιμετώπιση της κατάστασης; Και πώς τα θεμελιώνει; Αφετηρία των αναπτύξεών του είναι η ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου, όπως διατυπώνεται κυρίως από τον Ρουσσώ. «Οἱ νόμοι», γράφει ο Μπεκκαρία, «εἶναι συνθῆκαι, διά τῶν ὅποιῶν ἀνθρωποι ἐλεύθεροι καὶ χωρισμένοι ὁ ἔνας ἀπό τὸν ἄλλον, ἐνώθησαν εἰς μίαν πολιτικὴν κοινωνίαν, μήν ύποφέροντες πλέον νά ζῶσιν εἰς ἀκατάπαιυτον πολέμου κατάστασιν, μηδέ νά ἔχωσι τοιαύτην ἐλευθερίαν, ἀπό τήν ὅποιαν οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐπρόσμεναν, ἐπειδὴ δέν ἡσαν θέθαιοι νά τήν φυλάξωσιν. Ἐδώκε λοιπόν καθεῖς ἀπό αὐτούς μέρος τῆς Ἰδίας ἐλευθερίας, μέ σκοπόν νά φυλάξῃ τό ἐπίλοιπον μέ ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν (...). Ἀπό τῶν ἐλαχίστων τούτων μερίδων τήν συνάθροισιν γεννᾶται τό δίκαιον τοῦ κολάζειν. Πᾶν τό περιπλέον εἶναι κατάχρησις, καὶ ὅχι δίκαιοσύνη, εἶναι ἔργον συνηθείας, ἀλλ' ὅχι δίκαιον. Οσαι ποιναί δεν εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς φύλαξιν τῆς παρακαταθήκης τῆς κοινῆς σωτηρίας εἶναι φύσει ἄδικοι (II/II· οι υπογραμμίσεις στο κείμενο). Από την ιδέα αυτήν ο Μπεκκαρία συνάγει ορισμένες αρχές, που καθοδηγούν, στη συνέχεια, με μαθηματική ακρίβεια τη σκέψη του: ότι μόνον ο νομοθέτης, ως εκπρόσωπος της πολιτικής κοινωνίας ενωμένης «διά τοῦ πολιτικοῦ συναλλάγματος», μπορεί να εκδίδει νόμους που να ορίζουν τις ποινές των αδικημάτων· ότι οι νόμοι πρέπει να είναι γενικοί, δηλ. να υποχρεώνουν εξίσου όλα τα μέλη της κοινωνίας· ότι πρέπει ακόμη ν' αποφεύγουν τις ανώφελες σκληρότητες, να προσαρμόζονται από τον νομοθέτη στις ανάγ-

κες της εκάστοτε κοινωνίας αλλά και να ερμηνεύονται από τους δικαστές συσταλτικά, σύμφωνα με το γράμμα τους, ώστε ν' αποτρέπονται δικαστικές αυθαιρεσίες· ότι τέλος πρέπει να είναι σαφείς και κατανοητοί, ώστε και οι δικαστές να διευκολύνονται στο έργο τους, **και** οι πολίτες να μπορούν να γνωρίζουν τα όρια του επιτρεπτού των πράξεών τους (III, IV, V / III, IV, IV). «Καθείς κατά μέρος πολίτης», γράφει ο Μπεκκαρία, «πρέπει νά είναι πληροφορημένος, ότι έχει τήν ἄδειαν νά πράξῃ ὅ, τι δέν ἐναντιοῦται εἰς τούς νόμους, ούδ' έχει να φοβήται ἄλλα κακά παρ' ὅσα ἐνδέχεται νά γεννήσῃ ἡ πρᾶξις αὐτή» (XXV/III). Γενικά η νομοθεσία οφείλει να είναι ήμερη και φιλάνθρωπη, αλλά και να συνοδεύεται από άγρυπνη παρακολούθηση ως προς την τήρησή της και αδυσώπητη αυστηρότητα ως προς την εφαρμογή της από τον δικαστή. Η συγχώρηση της πράξης από τον αντίδικο ή τον ανώτατο άρχοντα («χάρις») χαλαρώνει την εκφοβιστική δύναμη της ποινής και οδηγεί σε διακρίσεις (XX/XXVII). Για τους ίδιους λόγους δεν πρέπει να υπάρχει ο θεσμός του ασύλου, δηλ. ενός τόπου απρόσβλητου από τους νόμους, μέσα στα όρια της χώρας (XXI/XXXV). Άλλα και η περιττή σκληρότητα της ποινής οδηγεί σε άτοπα διότι ο ένοχος παρακινείται «νά πράξῃ πλειοτέρας κακίας, διά νά μήν πάθη τήν ποινήν μιᾶς μόνης» (XV/XXVII). Η ποινή οδηγεί σε μείωση της εγκληματικότητας όχι όταν είναι σκληρή, αλλά όταν είναι βέβαιη και αναπόφευκτη (XX/XXVII), όταν υπάρχει ταχύτητα στην απονομή της, ώστε να «έντυποῦται εἰς τήν ἀνθρώπινον ψυχήν ἡ συμπλοκή τῶν δύο τούτων εννοιῶν, **αδίκημα και ποινή**» κατά τη σχέση αιτίου-αιτιατού (XIII/XXX, XIX/XIX) και όταν είναι αναγκαία, ανάλογη μεν με την προξενούμενη βλάβη στην πολιτική κοινωνία (XXIII/VI) αλλά συνάμα και μεγαλύτερη από την ωφέλεια που προσδοκάται ή επιτυχάνεται με την τέλεση του αδικήματος (XV/XXVII). Σκοπός των ποινών είναι «νά ἐμποδίσωσι τὸν ἔνοχον νά προξενήσῃ νέας βλά-

θας εἰς τούς συμπολίτας του, καὶ νά μακρύνωσι τούς λοιπούς ἀπό τήν μίμησιν αὐτοῦ» (XV/XII). Πρόκειται δηλ. για τις ιδέες της γενικής και της ειδικής πρόληψης οι οποίες, έστω και με προεξάρχον το στοιχείο του εκφοβισμού, αρχίζουν βαθμιαία να επικρατούν απέναντι στην έως τότε κρατούσα αντίληψη για απόλυτη ανταπόδοση του κακού και αποκατάσταση της διασαλευθείσας τάξης δικαίου (ας σημειωθεί ότι στην πρωτοπριακή σκέψη του Κοραή προβάλλει ως σκοπός της ποινής και «τοῦ καταδικαζομένου ἡ διόρθωσις» – βλ. τα σχόλιά του στη σελ. 197 της β' έκδοσης από τη μετάφραση του Μπεκκαρία που είχε επιμεληθεί). Τονίζει μάλιστα ο Μπεκκαρία ότι «έκειναι (...) αἱ ποιναὶ πρέπει να προκρίνωνται, ὅσαι, ἀνάλογοι μέ τά ἀδικήματα, προξενοῦν εἰς μέν τάς ψυχάς τῶν βλεπόντων δραστικωτέραν και μονιμωτέραν, εἰς δέ τό σῶμα τοῦ κολαζομένου, ὅσον δυνατόν, δλιγάτερον σκληράν τήν αἴσθησιν» (XV/XII). Κάτω από την οπτική αυτή γωνία, η ποινή του θανάτου πρέπει να καταργηθεί, διότι ούτε είναι δυνατόν να περιλαμβάνεται στο «κοινωνικό συμβόλαιο» των ανθρώπων, ούτε δικαιολογείται ως ανταποδοτικό μέσο τιμώρησης, ούτε έχει τη δύναμη παραδειγματισμού άλλων ποινών (XVI/XXVIII). Επίσης τα βασανιστήρια, είτε προπαρασκευαστικά, για την απόσπαση ομολογίας, είτε παρεπόμενα μιας άλλης ποινής, μετά την καταδίκη, είναι – κυρίως στην πρώτη περίπτωση – λείψανα παλαιότερων εποχών (όταν εφαρμόζονταν η λεγόμενη «θεοδικία») και συνεπάγονται κινδύνους αδικίας για αθώους υποδίκους, χωρίς να εξασφαλίζουν αναγκαστικά την αποκάλυψη και την τιμώρηση των πραγματικών ενόχων (XII/XVI). Περαιτέρω, αδικήματα που έχουν ως άμεσο σκοπό τόν «ὅλεθρον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡ τοῦ παραστένοντος αὐτήν» (π.χ. εσχάτη προδοσία), καθώς και αδικήματα που προσβάλλουν το πρόσωπο του ατόμου (π.χ. φόνος) πρέπει να τιμωρούνται αυστηρά. Αντίθετα, η κλοπή και οι άλλες προσβολές σε περιουσιακά αγαθά

του ατόμου πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με χρηματική ποινή και ακόμη καλύτερα με πρόσκαιρη παροχή υπηρεσιών στην κοινωνία, εκτός εάν η κλοπή γίνεται «μετά βίας» (=ληστεία), οπότε ενδείκνυται να επιβάλλεται και σωματική ποινή (XXV/VIII, XXX/XXII). Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει ο Μπεκκαρία στην πρόληψη των εγκληματικών πράξεων και την απάλειψη των αιτίων που τις προκαλούν, θεωρώντας δικαίως, ότι «ώφελιμώτερον νά έμποδίζωνται παρά νά κολάζωνται τά αδικήματα». Επίσης πιστεύει ότι η θεία δικαιοσύνη πρέπει να διακρίνεται πλήρως από την ανθρώπινη και ότι άρα η αξιολόγηση του βλαπτικού χαρακτήρα των εγκλημάτων πρέπει να γίνεται αντικειμενικά, πέρα από θρησκευτικοθικές ή κοινωνικές προκαταλήψεις. Έχοντας ως αφετηρία τις ιδέες αυτές ο Μπεκκαρία θέτει ζήτημα σαφέστερης – αντικειμενικότερης εννοιολογικής οριοθέτησης, ηπιώτερης τιμώρησης και ενεργότερης πρόληψης (με αντιμετώπιση των συναφών κοινωνικών παραγόντων) για αδικήματα όπως το λεγόμενο «έγκλημα καθοσίωσης» (XXVI/VIII), η λαθρεμπορία (XXXI/XXXIII), η μη δόλια χρεωκοπία (XXXII/XXXIV), η αυτοκτονία (XXXV/XXXII), η μοιχεία, η παιδεραστία και η παιδοκτονία (XXXVI/XXXI) (π.χ. στην περίπτωση της μοιχείας υποδεικνύει την ανάγκη για ελεύθερη σύναψη και διάλυση του γάμου: XXXVI/XXXI).

Εξίσου σημαντική είναι η συμβολή του Μπεκκαρία και στην εξασφάλιση δικονομικών εγγυήσεων υπέρ του κατηγορουμένου ή καταδικαζόμενου, κατά την απονομή της δικαιοσύνης από τις δικαστικές αρχές. Ζητεί να προβλέπονται ειδικά από τον νόμο οι προϋποθέσεις της προφυλάκισης και να κρατούνται χωριστά οι προφυλακισμένοι υπόδικοι από τους καταδίκους (VI/XXIX), να καταργηθούν οι λεγόμενες «κρυφές κατηγορίες» (χωρίς δηλ. να αποκαλύπτεται η ταυτότητα του μηνυτή) (IX/XV), επίσης, δε, να μη γίνονται χρηματικές επικηρύξεις, διότι παρωθούνται έτσι οι πολίτες στη διαβολή (XXII/XXXVI).

Επί πλέον ζητεί ν' αποτελούνται τα δικαστήρια από πολλούς δικαστές (XL/XLIII), μεταξύ των οποίων και κληρωτοί, να γίνονται οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων δημόσια, να υπάρχει δυνατότητα εξαίρεσης δικαστών έπειτα από αίτηση του κατηγορουμένου, να προσδιορίζεται εκ του νόμου η δύναμη των αποδεικτικών μέσων και κυρίως των μαρτυρικών καταθέσεων (VII/XIV, VIII/XIII), ν' αποφεύγονται κατά το στάδιο της ανάκρισης και της ακροαματικής διαδικασίας οι «υποβλητικές» (δηλ. αριστερές ή παραπειστικές) ερωτήσεις (X/XXX και VIII), να μην εξαναγκάζεται ο κατηγορούμενος να δίνει όρκο (διότι τούτο τον εξωθεί στην ψευδορκία ή την αυτοκαταστροφή) (XI/XVIII) και, ακόμη, να ρυθμίζεται ο χρόνος της ανάκρισης, προφυλάκισης κατηγορουμένων και παραγραφής των αδικημάτων με βάση τη βαρύτητα του κάθε αδικήματος (XIII/XXX, XIX/XIX).

Εξάλλου, ως προς τη νομοθετική πρόβλεψη ή/και δικαστική επιμέτρηση των ποινών ο Μπεκκαρία ζητεί να γίνεται διαφοροποίηση στην ποινική μεταχείριση όταν πρόκειται για απόπειρα (ώστε να παρέχεται στον υποψήφιο εγκληματία η ευκαιρία της μετάνοιας) ή συμμετοχή (XIV/XXXVII), να θεσπίζεται η ποινή της εξορίας για άτομα που φέρονται να έχουν διαπράξει βαρύ αδίκημα, αλλά χωρίς να είναι «αναντιρρήτως» ένοχα (XVII/XXIV), να καταργηθεί η γενική δήμευση (XVII/XXV), να μη τιμωρείται ένας πολίτης με ατίμωση (XVIII/XXIII) και, ακόμη, να μη γίνονται διακρίσεις μεταξύ ευγενών και λαϊκών ή πλουσίων και φτωχών, πράγμα που, ωστόσο, μπορεί να συμβεί όταν απαγγέλλονται χρηματικές ποινές ή όταν μετατρέπονται οι ποινές κατά της ελευθερίας σε χρηματικές ((XL/XVII, XXVII/XX)).

(γ) Η επίδραση του έργου του

Παρά την επαναστατικότητα των ιδεών του, ο Μπεκκαρία φρόντισε σε πολλές περιπτώσεις – εξαιτίας της

λογοκρισίας που ίσχυε τότε σε κρατικά και θρησκευτικά ζητήματα – να μιλήσει συγκαλυμμένα για επίμαχες κατάστασεις (π.χ. για τη σκληρότητα της Δυτικής Εκκλησίας απέναντι στους ετερόδοξους: XXXVII/XXXIX) ή και να πλέξει το εγκώμιο των συγχρόνων του ηγεμόνων. Ο βασιλιάς της Σουηδίας Γουταύος III, π.χ., θεωρείται ότι ανέβασε «τήν φιλοσοφίαν εἰς τόν θρόνον, καὶ γενόμενος εὐεργετικός νομοθέτης, ἔκαμεν ἐπίσης ἐλευθέρους τούς ὑπηκόους του, καὶ δέν τούς ὑπέταξε πλήν εἰς μόνους τους νόμους» (XII/XVI). Η προσεκτική αυτή στάση του Μπεκκαρία μείωσε σημαντικά τις αντιδράσεις στο έργο του και βοήθησε στη μερική ή ολική υιοθέτηση των ιδεών του ήδη όταν ζούσε ακόμα, κυρίως της ιδέας για κατάργηση της θανατικής ποινής και των θασανιστηρίων (θλ. αναλυτικότερα στο έργο μου «Ποινική Καταστολή», Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1985,² § 148, σελ. 134 επ.). Τούτο παρατηρείται προ πάντων σε νομοθετήματα και κωδικοποίησεις της Ρωσίας (1767), της Σουηδίας (1772 και 1779), της Τοσκάνης (1786), της Αυστρίας (1787), της Πρωσσίας (1794) και αλλού. Συχνά όμως οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν είχαν ανθρωπιστικό και ορθολογικό χαρακτήρα, αλλ' απλώς απέθλεψαν στη διαιώνιση της παλαιότερης κατάστασης με νέα μορφή. Για παράδειγμα, η ποινή του θανάτου, εκεί όπου την περιόρισαν ή την κατάργησαν, αντικαταστάθηκε συνήθως από άλλες εξίσου απάνθρωπες ποινές, όπως τα καταναγκαστικά έργα και η ισόβια εξορία σε απομακρυσμένες περιοχές (π.χ. Σιβηρία), ακριβώς διότι αιτία του περιορισμού ή της κατάργησής της δεν ήταν κάποιο αληθινό ενδιαφέρον για την ανθρώπινη ζωή, αλλ' η σκέψη (παραμένη από τον Μπεκκαρία) ότι η θανατική ποινή δεν έχει μεγάλη δύναμη παραδειγματισμού για τους άλλους. Και μολονότι οι ποινές που αντικατέστησαν τη θανατική δεν ήσαν άσχετες με τα σκληρά ήθη της εποχής, γεγονός είναι ότι θα μπορούσε κάπως ν' αποφευχθεί η σκληρότητα αυτών των ποινών εάν ο ίδιος ο Μπεκκαρία είχε

προτείνει στο έργο του συγκεκριμένα υποκατάστata της θανατικής ποινής. Προβλήματα όμως πιαρουσιάσθηκαν και από την πιστή εφαρμογή των ιδεών του από τους εκπροσώπους της λεγόμενης «κλασικής σχολής» του Ποινικού Δικαίου: Η αφαίρεση της διακριτικής εξουσίας από τον δικαστή, η «άκριβής φυλακή τοῦ γράμματος τοῦ νόμου» (IV/IV) και η μη εξέταση του «σκοπού» του αδικούντος (XXIV/VII) οδήγησαν κατά κανόνα σε άκαμπτες λεπτομερειακές κωδικοποίησεις (π.χ. γαλλικός Ποιν. Κώδικας 1791) και σε στενή γραμματική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων. Συνακόλουθα, τα περιθώρια για την εκτίμηση των πραγματικών περιστάσεων και της προσωπικής κατάστασης του κάθε κατηγορούμενου από τον δικαστή στένεψαν ασφυκτικά. Και ενώ η ερμηνευτική αυτή μέθοδος θεσπίσθηκε για να περιορίσει τις δικαστικές αυθαιρεσίες και να επιβάλει τον σεβασμό των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου, κατάντησε τελικά απλώς να νομιμοποιεί τη διάπραξη σοβαρών δικαστικών αδικιών στο όνομα μιας υποτιθέμενης «ισότητας ενώπιον του νόμου». Τα προβλήματα αυτά προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει αργότερα (περί τα τέλη του 19ου αι.) η λεγόμενη ιταλική «θετική σχολή» του Ποινικού Δικαίου με κύρια αιτήματα την προσαρμογή της ποινικής κύρωσης στην προσωπικότητα του κάθε εγκληματία ή κατηγορίας εγκληματών και τη διεύρυνση των δικαστικών εξουσιών, ώστε να «αμύνεται» η κοινωνία, ασχέτως τελούμενων πράξεων, απέναντι στους «επικίνδυνους» γι' αυτήν εγκληματίες. Και η σχολή, όμως, αυτή οδηγήθηκε, όπως είναι γνωστό, σε ακρότητες, με συνέπεια να δώσει τη θέση της σε μετριοπαθέστερες τάσεις όπως η γερμανική «μέση» θετική σχολή, την οποία εκφράζουν στην πλειονότητά τους οι σύγχρονοι ποινικοί κώδικες, και η σχολή της Νέας Κοινωνικής Άμυνας. Ανεξάρτητα όμως από αυτές τις επιφυλάξεις, η συμβολή του Μπεκκαρία στη διαμόρφωση των σύγχρονων ποινικών θεσμών εξακολουθεί πάντοτε να εμφανίζεται πρωταρχική, ιδίως

μάλιστα σε εποχές όπου περιστέλλονται οι ατομικές ελευθερίες και όπου εμφανίζονται τα συμπτώματα ενός στυγνού αλλά συγκαλυπτόμενου ολοκληρωτισμού.

N.E.K.

Δεκέμβριος 1988

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ: Σημαντική για την κατανόηση της επίδρασης που είχε το έργο του Μπεκκαρία στην εποχή του είναι η ιταλική έκδοση του έργου με όλα τα σχετικά έγγραφα, από τον Franco Venturi: C. Beccaria, Dei delitti e delle pene, Con una raccolta di lettere e documenti relativi alla nascita dell' opera e alla sua fortuna nell' Europa del Settecento, Torino: Einaudi, 1965. Ο ίδιος επιμελήθηκε την έκδοση του έργου στα γαλλικά: C. Beccaria, Des délits et des peines, Genève: Droz, 1965, καθώς και τη δημοσίευση του ιστορικού δοκιμίου: Utopia and Reform in the Enlightenment, Cambridge: Univ. Press, 1971. Στο ίδιο θέμα χρήσιμες είναι οι αναπτύξεις του θρεπτανού εγκληματολόγου Leon Radzinowicz στο έργο του: A History of English Criminal Law and its Administration from 1750, τ.1, London: Stevens, 1948, 277-300. Ειδικότερα, για τη σχέση του Μπεκκαρία προς τις σχολές του ποινικού δικαίου, βλ. τις εισηγήσεις των R. Merle, G. Heuyer, J. Pinatel κ.ά. και τη συζήτηση γι' αυτές στα πλαίσια του 12ου Συνεδρίου της Κοινωνικής Αμυνας, στη Revue de Science criminelle et de Droit pénal comparé, N.S. 19(1964), 721-844. Για το περιεχόμενο, εξάλλου, του ποινικού έργου του Μπεκκαρία και τη σημασία του για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη μεταγενέστερη ποινική επιστήμη και νομοθεσία βλ. ενδεικτικά: Faustin Hélie, Introduction et Commentaire à l' oeuvre de Beccaria «Des délits et des peines», Paris: Guillaumin, 1856 και σε ανατύπωση Var: Editions d' Aujourd'hui, 1980, σελ. I-LXXXIX- Cesare Cantù, Beccaria e il diritto penale, Firenze: Barbèra 1862- Otto Fischl, Der Einfluß der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts, Breslau: Schletter, 1913, ιδίως σελ. 37 επ.: Col. Phillipson, Three Criminal Law Reformers: Beccaria, Bentham, Romilly, London and Toronto: J.M. Dent/ N.York: E.P.Dutton, 1923- J. Graven, Beccaria et l' avénement du droit

pénal moderne, στο έργο «Grandes figures et grandes œuvres juridiques». Mémoires publiés par la Faculté de Droit de Genève: Librairie de l' Université, 1948, 97-186. Elio Monachesi, Pioneer in Criminology: Cesare Beccaria, in: The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, τ. 46 (1955-56), 439-449 και κατ' αναδημοσίευση στο συλλογικό έργο: Hermann Mannheim (ed.), Pioneers in Criminology, London: Stevens 1960 (1972²), 36-50. J. Heath, Eighteenth Century Penal Theory, Oxford Univ. Press, 1963. G. de Menasce/G. Leone/F. Valsecchi, Beccaria e i diritti dell'uomo, Roma: Studium, 1964. Marc. Maestro, Cesare Beccaria and the Origins of Penal Reform, Philadelphia 1973. Casamayor et J.-P. Juillet, Préface et Introduction à l' œuvre de Beccaria «Des délit et des peines», Paris: Flammarion, 1979, 5-35. Για την απήχηση, τέλος, που είχε το έργο του Μπεκκαρία σε γνωστούς εκπροσώπους του Διαφωτισμού όπως ο Ντιντερό, ο Βολταίρος, ο Μαρά και ο Τζέφφερσον, θλ. τις βιβλιογραφικές παραπομπές που παρατίθενται στο έργο μου «Ποινική Καταστολή», 1985,² § 148 και σελ. 123. Σημειώνεται ότι οι αναπτύξεις του παρόντος εισαγωγικού σημειώματος βασίζονται στο λήμμα «Βεκκαρίας» που επεξεργάσθηκα το 1981 για την εγκυκλοπαίδεια «Υδρία», τ. 13, σελ. 384-386.